

REALIYALAR MADANIY KODNI IFODALOVCHI LINGVISTIK
BIRLIKLAR VA ULARNING KLASSIFIKATSIYASI

Haydarova Surayyo Ma'murjon qizi

Buxoro davlat universiteti tayanch

doktoranti

Annotatsiya

Mazkur maqolada realiyalar qiyosiy tilshunoslik va qiyosiy adabiyotshunoslik doirasida interlingvistik va interkultural tafovutlarni ifodalovchi lingvistik birliklar sifatida kompleks tahlil qilinadi. Tadqiqotda xorijiy va o'zbek olimlari qarashlari asosida realiyalarning klassifikatsiyasi misollar bilan ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: realiya, interkultural tafovut, lingvokulturologiya, tarjima strategiyasi, adekvatlik

Ключевые слова: реалии, межкультурные различия, перевод, адекватность

Key words: realia, intercultural differences, translation, adequacy

Zamonaviy lingvistika va tarjimashunoslikda til va madaniyat o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni o'rganish muhim ilmiy yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, realiyalar bu bog'liqlikni eng aniq aks ettiruvchi birliklar sifatida ajralib turadi.

Realiyalar — muayyan xalqning tarixiy, ijtimoiy va madaniy tajribasini o'zida mujassamlashtirgan, boshqa tillarda to'liq ekvivalentga ega bo'lmagan lingvistik birliklardir. Realiyalar tarjimada ko'pincha to'liq ekvivalentga ega bo'lmagan birliklar hisoblanadi¹. Vlahov va Florin realiyalarni “milliy xoslikni ifodalovchi so'zlar” sifatida talqin qiladi. O'zbek tilshunos olimi Sh. Safarov lingvokulturologiyani til orqali madaniyatni anglash vositasi sifatida baholaydi.

Realiyalar til orqali madaniy axborotni uzatuvchi lingvistik birliklar sifatida qaraladi³. Shu nuqtayi nazardan realiyalar madaniy kodning lingvistik ifodasi hisoblanadi. Mazkur maqolaning maqsadi realiyalarni qiyosiy tahlil asosida o'rganish va ularning interlingvistik hamda interkultural tafovutlarni ifodalashdagi rolini asoslashdan iborat.

P. Newmark realiyalarni "cultural words" deb atab, ularni tarjimada eng murakkab birliklar qatoriga kiritadi. Realiyalar tarjimada "madaniy so'zlar" sifatida eng murakkab birliklar qatoriga kiradi². Uning fikricha, realiyalar madaniy konnotatsiyaga ega bo'lib, ular oddiy ekvivalent orqali ifodalanmaydi. S. Bassnett esa realiyalarni madaniy identifikatsiyaning asosiy komponenti sifatida ko'radi. Demak, turli ilmiy maktablar qarashlarini umumlashtirgan holda, realiyalarni lingvistik va madaniy birlik sifatida talqin qilish mumkin. Realiyalar ushbu tafovutlarni aniqlashda muhim indikator hisoblanadi.

Masalan: Pub (ingliz tili), choyxona (o'zbek tili) Bu ikki birlik tashqi jihatdan o'xshash bo'lsa-da, ularning madaniy funksiyasi turlicha.

E. Nida "dynamic equivalence" nazariyasida tarjimada ma'no emas, balki ta'sir muhimligini ta'kidlaydi. Bu esa realiyalarni tarjima qilishda semantik emas, funksional yondashuv zarurligini ko'rsatadi.

O'zbek olimi B. Yo'ldoshev ham tillararo farqlarni tushunishda madaniy fonni hisobga olish zarurligini qayd etadi. Realiyalar lingvistik birlik sifatida nafaqat nominativ, balki madaniy axborot tashuvchi vazifani bajaradi. O'zbek olimi N. Mahmudov tilni millatning ma'naviy xotirasi sifatida talqin qilib, realiyalar ana shu xotiraning lingvistik shakli ekanini qayd etadi.

Realiyalar mazmuni va funksiyasiga ko'ra turli guruhlariga ajratiladi. Ularning klassifikatsiyasi lingvokulturologik va qiyosiy tahlil uchun muhim nazariy asos yaratadi.

1. Ijtimoiy realiyalar — muayyan jamiyatdagi ijtimoiy tuzilma, institutlar va munosabatlarni ifodalovchi lingvistik birliklardir. Ular jamiyatning ichki tashkiloti

va ijtimoiy rollar tizimini aks ettiradi. Masalan, mahalla — bu nafaqat hududiy birlik, balki ijtimoiy nazorat, yordam va qadriyatlar tizimini o'z ichiga olgan institutdir. Ingliz tilidagi neighborhood bu tushunchaning faqat hududiy jihatini ifodalaydi, ijtimoiy funksiyasini emas. Oqsoqol — jamiyatdagi hurmatli, tajribali shaxs bo'lib, u maslahat beruvchi va muammolarni hal qiluvchi rol ni bajaradi. Bu tushuncha boshqa tillarda to'liq ekvivalentga ega emas. Ijtimoiy realiyalar interkultural tafovutlarni ijtimoiy darajada aks ettiradi.

2. Maishiy realiyalar — kundalik hayot, ovqatlanish, turmush tarzi va uy-ro'zg'or bilan bog'liq tushunchalarni ifodalovchi birliklardir. Masalan, palov — oddiy ovqat emas, balki mehmondo'stlik, marosim va ijtimoiy birlik ramzi hisoblanadi. Ingliz tilida rice dish deb berilishi uning madaniy yukini yo'qotadi. Sumalak — bahor va Navro'z bilan bog'liq an'anaviy taom bo'lib, u kollektiv tayyorlash va marosimiy ahamiyatga ega. Maishiy realiyalar xalqning turmush tarzi va madaniy qadriyatlarini aks ettiradi.

3. Madaniy realiyalar — urf-odatlar, marosimlar, bayramlar va an'analarni ifodalovchi lingvistik birliklardir. Masalan, Navro'z — yangi yilning boshlanishi, tabiat uyg'onishi va yangilanish ramzi bo'lib, u keng madaniy va tarixiy mazmunga ega. To'y — nikoh marosimi bo'lishi bilan birga, ijtimoiy hodisa, qadriyatlar tizimi va kollektiv ishtirokni aks ettiradi.

4. Tarixiy realiyalar — muayyan tarixiy davrga xos bo'lgan lavozimlar, tushunchalar va ijtimoiy tizimlarni ifodalovchi birliklardir. Masalan, amir — tarixiy boshqaruv tizimida hukmdor yoki harbiy rahbar sifatida ishlatilgan. Xon — markaziy hokimiyat egasi bo'lib, davlat boshqaruvida muhim rol o'ynagan.

5. Geografik realiyalar — muayyan hududga xos bo'lgan tabiiy obyektlar, landshaft va geografik nomlarni ifodalovchi birliklardir. Qizilqum — Markaziy Osiyodagi yirik cho'l bo'lib, u iqlim, tabiiy sharoit va hayot tarzini ifodalaydi. Orol — ekologik muammo bilan bog'liq global ahamiyatga ega realiya sifatida ham qaraladi.

Ushbu klassifikatsiya realiyalarni tizimli o'rganish imkonini beradi.

Zamonaviy lingvistika nuqtayi nazaridan realiyalarni o'rganish global kommunikatsiya jarayonida muhim ahamiyat kasb etadi. Bilamizki, realiyalar qiyosiy tilshunoslik va adabiyotshunoslikda muhim ilmiy kategoriya hisoblanadi. Realialar turli semantik va funksional guruhlariga ajratilishi ularning lingvokulturologik tabiatini chuqurroq anglash imkonini beradi. Ular ijtimoiy, maishiy, madaniy, tarixiy va geografik darajalarda faoliyat yuritib, interlingvistik va interkultural tafovutlarni ko'rsatuvchi kompleks indikatorlar sifatida namoyon bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Nida, E. A. Toward a Science of Translating. – Leiden, 1964.
2. Newmark, P. A Textbook of Translation. – London, 1988.
3. Bassnett, S. Translation Studies. – London, 2002.
4. Lotman, Yu. M. Semiosfera. – 2000.
5. Safarov, Sh. Lingvokulturologiya asoslari. – Toshkent, 2019.
6. Mahmudov, N. Til va madaniyat. – Toshkent, 2017.
7. Yo'ldoshev, B. Tilshunoslikka kirish. – Toshkent, 2015.
8. Xolbekov, M. Tarjima nazariyasi. – Toshkent, 2010.
9. Vermeer, H. J. Skopos Theory.

